

Paper type:
Research paper

Abstract

Designing the Main Lines of the Educational Package of “Ethics based on Moral Intuition with Considerations of Moral Disengagement” and its Validation for High Senior School Students

■ Sirous Mahmoudi¹

- **Objective:** the present study aims at investigating the status of the components of spiritual health in ‘heavenly gifts’ textbooks in elementary school.
- **Method:** the research method is descriptive and of content analysis type. The statistical society consists of the elementary school textbooks entitled ‘heavenly gifts’. Due to the nature of the study and the limited statistical society, sampling was not conducted and the whole statistical society was investigated. The research tool was the researcher-made content analysis whose validity was confirmed by the experts and its reliability was calculated to be 92 percent using William Scot’s method. The processing of the data was conducted on the basis of Shannon’s entropy.
- **Findings:** the findings of the study show that in the aforementioned textbooks, the components of “prayer” and “faith in God” has the most frequency, and the components of “avoiding jealousy”, “penitence”, “thinking” and “avoiding arrogance” have the least frequency. In regard with the index of importance coefficient, the components of “hope”, “enjoining good and forbidding evil”, “affiliation with the Quran”, “fulfilling one’s promise”, “patience”, “penitence”, “trustworthiness”, “trust in God”, “resorting”, “relationship with blood relatives”, “avoiding jealousy”, “avoiding arrogance”, “avoiding undue quest”, and “avoiding backbite” have low importance coefficient. This shows improper distribution and diffusion of these components in those textbooks.
- **Conclusion:** in the “heavenly gifts” textbooks, the components of spiritual health have not been properly and equally paid attention to.

Keywords: spiritual health, textbooks, content analysis.

■ **Citation:** Mahmoudi, S. (2022). The Status of Spiritual Health in ‘Heavenly Gifts’ Textbooks in the Elementary School, *Applied Issues In Islamic Education*, 7(1):151-177.

Received: 2022/02/19

Accepted: 2022/04/26

Published: 2022/04/26

1. **Corresponding Author:** An Assistant Professor of the Philosophy of Education, the Department of Educational Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran.
E-mail: mahmoudi.s@pnu.ac.ir 0000-0001-9873-3672

جایگاه سلامت معنوی در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

■ سیروس محمودی*

چکیده

- هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی جایگاه مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی انجام شده است.
- روش: روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. جامعه آماری پژوهش شامل کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی می‌باشد که به‌علت ماهیت پژوهش و محدودیت جامعه آماری، نمونه‌گیری انجام نشد و همه جامعه آماری بررسی شد. ابزار پژوهش، چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته بوده که روایی آن مورد تأیید صاحب‌نظران بوده و پایایی آن با روش ویلیام اسکات ۹۲ درصد محاسبه شده است و شیوه پردازش داده‌ها براساس روش آنتروپی شانون بوده است.
- یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که در کتاب‌های مذکور، مؤلفه‌های «نماز» و «ایمان به خدا» دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه‌های «پرهیز از حسد»، «توبه»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «تفکر» و «دوری از تکبر» دارای فراوانی بسیار کمی بوده است. از نظر شاخص ضریب اهمیت مؤلفه‌های «امید»، «امر به مروف و نهی از منکر»، «انس با قرآن»، «وفای به عهد»، «صبر»، «توبه»، «امانت‌داری»، «توکل»، «توسل»، «صله‌ارحام»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از تکبر»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت» دارای ضرایب اهمیت پایین می‌باشند که نشان‌دهنده توزیع و پراکندگی نامناسب این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی می‌باشد.
- نتیجه‌گیری: در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی، به‌طور متعادل و متوازن به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه نشده است.

واژگان کلیدی: سلامت معنوی، کتاب‌های درسی، تحلیل محتوا

مقدمه و بیان مسأله

تعالیم دینی و الهی به وضوح نشان می‌دهد که همه ادیان الهی از بدو خلقت به تمام ابعاد وجودی انسان نگریده‌اند و به بعد معنوی تأکید خاصی داشته‌اند. اما سلامت معنوی به عنوان یکی از ابعاد مهم سلامت، مقوله‌ای است که در چند دهه اخیر مورد توجه دانشمندان و روان‌شناسان قرار گرفته است (کرمی و رحمانی، ۱۳۹۹). در تعریف اخیر سازمان بهداشت جهانی (WHO) از سلامت، افزودن بعد سلامت معنوی به ابعاد سه‌گانه جسمی، روانی و اجتماعی، مؤید تأثیر مثبت معنویت بر سلامت روان است (امینی، قاسملو و شریعتمدار، ۱۳۹۸). مفهوم سلامت معنوی، نخستین بار در سال ۱۹۷۱ میلادی توسط مoberg^۱ و تحت عنوان «بهبودی معنوی» مطرح شد. این مفهوم بر بهزیستی شخصی فرد و ارتباط او با خدا تأکید دارد (عباسی، شمس، معاریان و بحرینیان، ۱۳۹۸: ۸۲). سلامت معنوی، قابلیت ارتباط موزون و هماهنگ با خدا و خویش‌تن و دیگران، تغییر و اصلاح محیط فردی و اجتماعی و حل تضادها و تمایلات فردی و گروهی به‌طور عادلانه در یک وضع متعادل و متوازن است. سلامت معنوی، حالت اطمینان، امنیت، آرامش و سکون قلبی و روحی است که از اعتقاد و اعتماد به منبعی و قدرتی برتر و متفاوت از عوامل مادی و پیرامونی ناشی می‌شود و باعث افزایش امید، رضایتمندی و نشاط درونی می‌گردد و در نهایت به سلامت و تعالی همه‌جانبه انسان کمک می‌کند (مصباح، ۱۳۹۳: ۴۶). سلامت معنوی به معنای حصول و وجود حقایق فرامادی و متعالی در زاویای پیدا و پنهان زندگی یعنی در سطح خودآگاهی، باور و اعتقاد و سپس در کردار و رفتار ظاهری می‌باشد (احمدی، ۱۳۹۵). این مفهوم شامل همه ابعاد غیرمادی انسان از جمله ابعاد عاطفی، عقلانی، روحی، روانی، اعتقادی و عبادی می‌شود. بدین ترتیب سلامت معنوی شامل سلامت در باورها، عقاید، ارزش‌های اخلاقی و عمل و مناسکی که لازمه این باورها و التزام به این ارزش‌ها است نیز می‌شود (معارف و اسدی، ۱۳۹۶). در نظریه سلامت معنوی مبتنی بر اندیشه اسلامی، احساس هدفمندی، معنا و امید در زندگی که به آرامش، راحتی و رضایت در وجود انسان می‌انجامد، در حوزه درونی (در ارتباط با خود و خدا)، به‌گرایش‌ها و رفتارهای اختیاری مانند تسلیم، رستگاری، تقوا، دعا، عبادت، باور به معاد و وارستگی و در حوزه بیرونی (در ارتباط با انسان‌های دیگر و طبیعت)

به صداقت و درستکاری، احترام متقابل، فداکاری، دلسوزی و حفظ طبیعت منجر می‌شود. انسان بر اثر این گونه رفتارها و گرایش‌ها به احساس رضایت و تعالی روح خواهد رسید، به گونه‌ای که همه امکانات درونی به‌طور هماهنگ و متعادل در جهت هدف کلی مزبور که همان تقرب به خدای متعال هست، به کار گرفته می‌شوند (مصلحی، ۱۳۹۸: ۸۶). از دیدگاه قرآن کریم و اندیشه پیشوایان معصوم (ع)، بحث از سلامت و به کارگیری آن در مسیر سعادت، بدون باور به مبداء و معاد و ارتباط مستمر با خداوند امکان‌پذیر نیست، زیرا آفرینش انسان به گونه‌ای است که بدون باور به خدا نمی‌توان شادکامی و رضایت از زندگی را تجربه کرد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۸).

نتایج پژوهش‌ها و مطالعات محققان نشان داده است که افراد دارای سلامت معنوی، شیوه زندگی سالم‌تری دارند، توانایی بیشتری برای مقابله با استرس دارند، دارای روحیه‌ای مقاوم در برابر سختی‌ها بوده و نشاط و آرامش بیشتری در زندگی خود احساس می‌کنند (عزیزی، ۱۳۹۳). نتیجه برخورداری از سلامت معنوی، رسیدن به آرامش درونی و احساس راحتی است و زمانی که سلامت معنوی به خطر افتد، انسان دچار اختلالات روانی مانند افسردگی شده و معنا و مفهوم زندگی را از دست می‌دهد (عباسی، شمسی و ابوالقاسمی، ۱۳۹۳: ۸۳). ضرورت بحث سلامت معنوی، زمانی نمایان می‌شود که علت بسیاری از بیماری‌های روانی و حتی مشکلات جسمی و بدنی به نبود معنویت و سلامت معنوی مربوط می‌شود؛ به عبارت دیگر براساس نتایج حاصل از تحقیقات و پژوهش‌های محققان، یکی از زمینه‌های عمده بیماری‌ها و مشکلات روانی و عوارض جسمی و اجتماعی آن، احساس پوچی و بیهودگی است و این احساس، ناشی از فقدان بعد معنوی سلامت در افراد می‌باشد (امیدواری، ۱۳۸۷: ۶). در واقع، بدون سلامت معنوی، دیگر ابعاد زیستی، روانشناختی و اجتماعی فرد نمی‌تواند عملکرد درست داشته باشد یا به حداکثر ظرفیت خود برسد، بنابراین بالاترین سطح کیفیت زندگی، قابل دستیابی نخواهد بود (Ross, 1995). بر این اساس، توجه بیشتر به مسائل معنوی زندگی، باعث کاهش اضطراب، تزلزل روحی و عوارض ناشی از آنها می‌شود، از این‌رو، تقویت جنبه معنوی به سلامت جسم و روح افراد و در نهایت به سلامت جامعه بشری کمک خواهد نمود.

در حوزه سلامت معنوی تاکنون پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. سام‌آرام، هزارجریبی و فداکار (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «سلامت معنوی، چارچوب، محدوده

و مؤلفه‌های مبتنی بر برنامه‌های اسلام»، مؤلفه‌های توکل، حسن ظن به خدا، ایمان، نیت خالص، شکرگذاری، تواضع، صبر، تقوا، عدالت، نماز و ذکر، توبه، تفکر، شناخت خود و اعتقاد به معاد را به عنوان مؤلفه‌های سلامت معنوی نام برده است. معارف و اسدی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «عوامل دستیابی به سلامت معنوی از منظر قرآن و حدیث»، مؤلفه‌های سلامت معنوی را در دو دسته عوامل اعتقادی (۱. ایمان به خدا، ۲. معادباوری و آخرت‌گرایی، ۳. توکل و ۴. تقوا) و عوامل رفتاری و عملی (۱. ذکر، ۲. نماز، ۳. تلاوت قرآن، ۴. دعا، ۵. توسل و ۶. ازدواج) برشمرده است. اسکندری، وزیری و فلاح (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تدوین و اعتبارسنجی ابزار سنجش سلامت معنوی مبتنی بر متون اسلامی مرتبط» مؤلفه‌های نگرش توحیدی، یقین، اخلاص، انقطاع، توکل، ذکر، انس با قرآن، تسلیم و رضا، صبر، عمل به واجبات، ترک محرمات، وفای به عهد، صدق الکلام، اداء امانت، حسن خلق، لذت معنوی، شکر، قناعت، لذت مادی، سخاوت، مروت، خدمت، عفو، عدالت، شجاعت، غیرت، حلم، حیا و کسب روزی حلال، معاد باوری، یاد مرگ و زهد را به عنوان مؤلفه‌های سلامت معنوی تبیین نموده است. اسدی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «سلامت معنوی از منظر قرآن و حدیث»، مؤلفه‌هایی همچون ایمان، تقوا، توکل، معادباوری، ذکر، نماز، قرآن، دعا، توسل، ازدواج و پرهیز از حسد و اسراف را به عنوان مؤلفه‌های سلامت معنوی تبیین نموده است. اسماعیلی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «مبانی و شاخص‌های سلامت معنوی در قرآن و حدیث»، مؤلفه‌هایی همچون توحید و خداشناسی، فرجام‌شناسی و معادباوری، عبودیت، توبه، دعا، شکر، رضا و خشنودی، صبر و توکل را به عنوان مؤلفه‌های سلامت معنوی تبیین نموده است. امینی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «سلامت معنوی و شاخص‌های آن از منظر قرآن» مؤلفه‌های بینش توحیدی، خودشناسی، تقوا، شکر، دعا، تزکیه، ایثار، احسان، حسن خلق، عبادت، توبه، کمال‌جویی، مهرورزی و حفاظت از طبیعت را به عنوان مؤلفه‌های سلامت معنوی برشمرده است. جعفری‌زاده (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی جایگاه سلامت معنوی در تعلیم و تربیت از منظر قرآن و روایات»، بر ایمان، تقوا، عبادت، توکل، دعا، ذکر و توبه به عنوان مؤلفه‌های سلامت معنوی تأکید نموده است. صبا و اصل فتاحی (۱۳۹۶) در پژوهش خود بر مؤلفه‌هایی همچون ایمان به خدا، تقوا، توکل، پرهیزگاری، توبه، انس با قرآن، امید به رحمت الهی، صبر، دعا و عبادت به عنوان راه‌هایی برای رسیدن

به سلامت روانی تأکید نموده است. جامعی ندوشن و ایزدی (۱۳۹۵) در پژوهشی بر نقش امور معنوی در سلامت دانش‌آموزان تأکید نموده‌اند. در حوزه جایگاه سلامت در کتاب‌های درسی و اسناد بالادستی آموزش و پرورش نیز پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. نجفی، وفائی و ملکی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «تبیین ابعاد و مؤلفه‌های رشد معنوی انسان و تحلیل آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، نشان دادند که در سند مذکور، ۱۶۸ مرتبه به مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با رشد معنوی انسان در سند تحول بنیادین توجه شده است. همچنین یافته‌های این پژوهش نشان داد که در این سند به برخی از مؤلفه‌های رشد معنوی توجه بسیار ناچیزی مبذول شده است. ایزدی، صالحی عمران، فتحی واجارگاه و عابدینی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «تجزیه و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های آموزش سلامت»، نشان دادند که در کتاب‌های درسی این دوره به صورت متعادل و متوازن به مؤلفه‌های آموزش سلامت توجه نشده است. صالحی عمران و عابدینی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای مؤلفه‌های اطلاعات سلامت در کتاب‌های درسی»، نشان دادند که در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی به برخی از مؤلفه‌های سواد سلامت توجهی نشده است. عابدینی، اسدینیا و عقیلی (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت آموزش سلامت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی»، بر توجه بیشتر به تمام ابعاد سلامت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی تأکید نمودند. صاحب‌یار و زوار (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های پایه‌های دوره اول ابتدایی براساس مفروضه‌های نظام آموزش سلامت: مدل آنتروپی شانون»، نشان دادند که در کتاب‌های درسی پایه‌های دوره اول ابتدایی به‌میزان بسیار کم به مؤلفه‌های سلامت توجه شده است.

بررسی پژوهش‌های فوق و سایر پژوهش‌هایی که تاکنون در حوزه سلامت انجام شده است، نشان می‌دهد که تاکنون وضعیت کتاب‌های درسی از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت معنوی بررسی نشده است. کتاب‌های درسی یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین ابزارها و رسانه‌های آموزشی است که در نظام‌های آموزشی متمرکز مورد استفاده قرار می‌گیرد. کتاب‌های درسی سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب می‌شوند و فعالیت‌ها و تجارب یادگیرندگان بر محور آن ساماندهی می‌شود (Altebach, 1991). نقش کتاب درسی فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای ایجاد تغییرات مطلوب

در رفتار دانش‌آموزان از طریق فرایند یاددهی - یادگیری است (یارمحمدیان، ۱۳۹۷). از این نظر محتوای کتاب‌های درسی به جهت نقشی که در تحقق اهداف ایفا می‌کند، از اهمیت خاصی برخوردار است و تحلیل و بررسی این محتوا برای برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن نظام آموزشی، اهمیتی مضاعف دارد (Nikolse, 1994). با توجه به اهمیت کتاب‌های درسی در ارتقاء سلامت دانش‌آموزان، در پژوهش حاضر، وضعیت مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی بررسی خواهد شد.

روش پژوهش

در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. روش تحلیل محتوا یکی از روش‌هایی است که در چند دهه اخیر به شدت رو به گسترش بوده است (Krippendorff, 1980)؛ (Holsti, 2007). کرلینجر تحلیل محتوا را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی متغیرها دانسته است (سعدی‌پور، ۱۳۹۹: ۳۹۰). در این روش پژوهشگر می‌کوشد از طریق مطالعه یک پیام مکتوب یا شفاهی، به داده‌هایی دست یابد تا به کمک آنها به بررسی سؤالات یا فرضیات تحقیق بپردازد (Gall & Borg, 2007). سه مرحله اصلی تحلیل محتوا، عبارتند از: ۱. آماده‌سازی و سازماندهی (مرحله قبل از پیام)، ۲. بررسی مواد (پیام) و ۳. پردازش نتایج (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۹۳).

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری

در پژوهش حاضر، جامعه آماری شامل کلیه کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی (چاپ ۱۴۰۰) است. در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه آماری نمونه‌گیری انجام نشده است و همه جامعه آماری بررسی شده است.

ابزار اندازه‌گیری

در این پژوهش، برای بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی، از فهرست واریسی تحلیل محتوا، استفاده شده است. فرم اولیه تحلیل محتوا، در اختیار پنج نفر از صاحب‌نظران این حوزه (اساتید رشته‌های الهیات و قرآن و حدیث) برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آنها فهرست واریسی تحلیل محتوای نهایی تهیه گردید. مؤلفه‌ها و مصادیق سلامت معنوی در جدول ۱، گزارش شده است.

روایی ابزار اندازه‌گیری

برای تعیین روایی فهرست و ارسى تحليل محتوا، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است.

پایایی ابزار اندازه‌گیری

برای تأمین پایایی ابزار اندازه‌گیری از روش ویلیام اسکات استفاده شد (Scott, 2012). بدین‌صورت که فرم تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از اساتید معارف اسلامی قرار گرفت که ضریب توافق آنها براساس داده‌های ذیل ۹۱ درصد به‌دست آمد.

$$C.R = \frac{\text{مقوله‌های مورد توافق}}{\text{کل مقوله‌ها}} \times 100 \quad C.R = \frac{31+33+32+34+32}{175} \times 100 = 92$$

تعیین واحدهای تحلیل

برای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، در این پژوهش متن، تصویر، پرسش و فعالیت مورد بررسی قرار گرفته است و واحد تحلیل، مضمون در نظر گرفته شده است.

شیوه تحلیل داده‌ها

در این پژوهش، نتایج با روش آنتروپی شانون^۱ که برگرفته از تئوری سیستم‌ها است، پردازش شده‌اند. در این روش، تحلیل داده‌ها بسیار قوی‌تر و معتبرتر انجام خواهد شد. در نظریه سیستم‌ها، «آنتروپی» شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که با یک توزیع احتمال بیان می‌شود (آذر، ۱۳۸۰). براساس این روش که به مدل جبرانی مشهور می‌باشد. داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون بررسی شد. ابتدا فراوانی مؤلفه‌ها استخراج و در جدول مربوط درج شد. سپس داده‌های پژوهش در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون (بهنجار کردن داده‌های جدول فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها و به دست آوردن ضریب اهمیت آن‌ها) تجزیه و تحلیل و توصیف شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه‌گانه آن پرداخته می‌شود (آذر، ۱۳۸۰).

1. shannon

● **مرحله اول:** ماتریس فراوانی‌های جدول بهنجار می‌شوند. برای این کار

از این رابطه استفاده شد:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} (i=1,2,\dots,m, j=1,2,\dots,n)$$

هنجار شده ماتریس فراوانی = P ، فراوانی مقوله = F ، شماره پاسخگو = i

شماره مقوله = j ، تعداد پاسخگو = m

● **مرحله دوم:** بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه و در ستون‌های مربوطه قرار داده

شد. برای این منظور از رابطه زیر استفاده شد:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] (j=1,2,\dots,n)$$

$$K_j = \frac{1}{L_n m}$$

هنجار شده ماتریس = P ، $J = (1, 2, \dots, n)$ ، لگاریتم نپری = L_n ، شماره پاسخگو = i

شماره مقوله = j ، تعداد پاسخگو = m

● **مرحله سوم:** با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله، ضریب اهمیت هریک از مقوله‌ها

محاسبه شد. هر مقوله‌ای که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد، از درجه اهمیت

(W_j) بیشتری برخوردار است. برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده

شد:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{i=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت = W_j ، بار اطلاعاتی هر مقوله = E_j ، تعداد مقوله‌ها = n ، شماره پاسخگو = j

در روش آنتروپی شانون، به مؤلفه‌هایی که دارای فراوانی بیشتر و توزیع هدفمند

می‌باشد، ضریب اهمیت بالاتری تعلق می‌گیرد. نکته ضمنی اینکه، صرف فراوانی زیاد

نمی‌تواند دال بر ضریب اهمیت بالا باشد. این روش به گونه‌ای است که مؤلفه‌هایی که

فراوانی بالا دارند اما توزیع ناهمسان و نامتناوب دارند، در مقایسه با مؤلفه‌هایی که دارای

فراوانی کمتر اما توزیع متناوب و همسان دارند، ضریب اهمیت پایینی کسب خواهند کرد

(صالحی عمران و سبحانی نژاد، ۱۳۹۴: ۲۱۸).

جدول ۱. مؤلفه‌ها و مصادیق سلامت معنوی

مؤلفه‌ها	مصادیق
ایمان به خدا	● کسانی که به خدا ایمان می‌آورند ... بهترین آفریده‌های خدا هستند «بینه، آیه ۷» (پایه سوم، ص ۲۶).
معادباوری	● ..... بشارت بده که برای آنها در بهشت، باغ‌هایی است که در آنها رودهایی جاری است «بقرة، آیه ۲۵» (پایه سوم، ص ۱۲۶).
خودشناسی	● آیا می‌دانید هر یک از ما انسان‌ها چه مرحله‌ای را در زندگی خود پشت سر می‌گذاریم؟ این مرحله‌ها تا چه زمانی ادامه می‌کند؟ (پایه ششم، ص ۵۴). من می‌دانم که خدای بزرگ همه کارهای من را می‌بیند، پس با خود تصمیم می‌گیرم که ... (پایه چهارم، ص ۱۱۹).
زیارت	● امام‌رضا(ع): هر کس به زیارت من بیاید (و نیکوکار) باشد، در بهشت همنشین من است (پایه چهارم، ص ۶۱).
تقوا	● ..... یک شاخه گل «پرهیزگاری». (پایه پنجم، ص ۹).
نماز	● امام حسین(ع) می‌فرماید: من نماز را خیلی دوست دارم (پایه سوم، ص ۶۳).
توکل	● پروردگار! تنها بر توانایی تو تکیه می‌کنیم «سوره ممتحنه، آیه ۴» (پایه چهارم، ص ۱۳).
ذکر	● (همیشه) به یاد نعمت‌هایی باشید که خدا به شما داده است (پایه سوم، ص ۱۲)
توبه	● و آنها که توبه نکنند، ظالم و ستمگر هستند «حجرات، آیه ۱۱» (پایه ششم، ص ۶۴).
شکرگزاری	● یکی از بهترین راه‌های تشکر از خدا، استفاده صحیح از نعمت‌های اوست (پایه سوم، ص ۱۳)
عفو و گذشت	● اشتباه دیگران را ببخشید و از خطای آنها بگذرید (پایه سوم، ص ۱۱۱)
صبر	● صبور باشید که خدا با صابران است (پایه سوم، ص ۴۴).
حس خلق و مهرورزی	● در مساجد و خانه‌ها، سفره‌های افطار پهن می‌شود و مردم با صمیمیت و مهربانی از یکدیگر پذیرایی می‌کنند (پایه سوم، ص ۶۷).
طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	● به‌نظر شما چرا خدا این هدیه‌های زیبا را در طبیعت قرار داده است (پایه سوم، ص ۱۲)
امید	● من امیدوارم؛ زیرا تو ای خدای مهربان نگهدار و پشتیبان منی (پایه چهارم، ص ۱۳).
امر به معروف و نهی از منکر	● امام‌حسین(ع): همانا من برای اصلاح امت جدم قیام کرده‌ام، من می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم». (پایه ششم، ص ۲۳).
رعایت ادب و احترام	● اسماعیل آرام و با ادب می‌گوید (پایه سوم، ص ۳۱). دانش‌آموز نمونه کسی است که با ادب است و به همه احترام می‌گذارد (پایه ششم، ص ۱۰۸)

جدول ۱. (ادامه)

۱۶۰

مؤلفه‌ها	مصادیق
احسان و نیکوکاری	● تصویر صفحه ۲۴ (پایه سوم، ص ۲۴). نیکوکار کسی است که از آنچه دوست دارد به نیازمندان می بخشد «آل عمران، آیه ۹۲» (پایه چهارم، ص ۶۸).
امانت‌داری	● امام صادق (ع): امانت‌داری از نشانه‌های مؤمنان است (پایه سوم، ص ۱۱۱)
ایثار و از خود گذشتگی	● شهدا در راه خدا از همه چیز خود گذشتند، آنها جانشان را فدا کردند تا مبین اسلامی پایدار بماند (پایه ششم، ص ۹۳). غذای خود را با اینکه به آن نیاز داشتند، به فقیر و یتیم و فرد گرفتاری بخشیدند «سوره انسان، آیه ۸» (پایه پنجم، ص ۷۰)
راستگویی	● درباره فایده‌های راستگویی و نتیجه‌های دروغگویی با دوستان خود گفت‌وگو کنید (پایه دوم، ص ۸۶)
تلاوت و انس با قرآن	● به هر مقدار که می‌توانید، از آیات قرآن بخوانید (پایه سوم، ص ۸۲).
توسل	● چند ماهی است باران نیامده است. مردم شهر کوفه دور هم جمع شده‌اند. یکی گفت: بایاید از بهترین بنده‌های خدا بخواهیم دعا کنند تا باران ببارد (پایه دوم، ص ۶۶).
تفکر و تعقل	● حضرت محمد(ص)، در آن مکان آرام و خلوت به تفکر مشغول بود (پایه چهارم، ص ۷۱).
صله‌ارحام	● امام صادق (ع): دیدار با خویشاوندان از نشانه‌های مؤمنان است (پایه سوم، ص ۱۱۱)
دعا	● یکی از بهترین وقت‌ها برای دعا کردن هنگام بارش باران است (پایه سوم، ص ۱۴).
پرهیز از حسد	● یکی از فرزندان حضرت یعقوب (ع)، که برادرانش به او حسادت کردند؟ (پایه ششم، ص ۶۹).
وفای به عهد (خوش‌قولی)	● به عهد و پیمان خود وفا می‌کرد؛ اگر با کسی وعده ملاقات داشت، سر موقع به آنجا می‌رفت (پایه پنجم، ص ۳۶)
دوری از غرور و تکبر	● با هیچ‌کس مغرورانه سخن نمی‌گفتند (پایه ششم، ص ۳۸).
پرهیز از مسخره کردن	● یکدیگر را مسخره نکنید... و القاب زشت روی یکدیگر نگذارید «سوره حجرات، آیه ۱۱» (پایه پنج، ص ۶۰).
پرهیز از تجسس بی‌جا	● در کار دیگران تجسس نکنید (پایه ششم، ص ۲۹).
پرهیز از غیبت	● اگر کسی نزد آنان به غیبت دیگران زبان می‌گشود، جلوی او را می‌گرفتند (پایه ششم، ص ۳۸).
پرهیز از سوءظن	● اجتنابوا کثیراً مِنَ الظَّنِّ (پایه پنجم، ص ۱۰).
پرهیز از اسراف	● اسراف نکنید، زیرا خدا اسرافکاران را دوست ندارد «اعراف، آیه ۳۱» (پایه پنجم، ص ۹۶).

یافته‌ها

در این بخش یافته‌های پژوهش بر مبنای سؤال پژوهش ارائه می‌شود.

۱۶۱

الف: تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت معنوی

جدول ۲. فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی	ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی
۱	● ایمان به خدا (توحید و خداشناسی)	۳۷	۱۹	● رعایت ادب و احترام	۷
۲	● معادباوری	۰	۲۰	● احسان و نیکوکاری	۱۰
۳	● خودشناسی	۰	۲۱	● امانت‌داری	۱
۴	● زیارت	۲	۲۲	● ایثار و از خود گذشتگی	۱
۵	● تقوا	۱	۲۳	● راستگویی	۹
۶	● نماز	۶۲	۲۴	● توسل	۲
۷	● توکل	۰	۲۵	● تفکر و تعقل	۰
۸	● ذکر	۰	۲۶	● صلوات‌رسان	۰
۹	● توبه	۰	۲۷	● دعا	۲۷
۱۰	● شکرگزاری	۱۵	۲۸	● پرهیز از حسد	۰
۱۱	● عفو و گذشت	۱	۲۹	● دوری از غرور و تکبر	۰
۱۲	● صبر	۰	۳۰	● پرهیز از مسخره کردن	۰
۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۲۶	۳۱	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۰
۱۴	● طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۱۹	۳۲	● پرهیز از غیبت	۰
۱۵	● امید	۰	۳۳	● پرهیز از سوءظن	۰
۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۰	۳۴	● پرهیز از عیب‌جویی	۰
۱۷	● تلاوت و انس با قرآن	۰	۳۵	● پرهیز از اسراف و تجملات	۰
۱۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۰	۲۲۰	مجموع	

مطابق جدول شماره ۲، در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم ۲۲۰ مرتبه به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «نماز» با ۶۲ فراوانی، «ایمان به خدا» با ۳۷ فراوانی، «دعا» با ۲۷ فراوانی، «حسن خلق و مهرورزی» با ۲۶ فراوانی، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن» با ۱۹ فراوانی، «شکرگزاری» با ۱۵ فراوانی، «احسان و نیکوکاری» با ۱۰ فراوانی توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «راستگویی» با ۹ فراوانی، «رعایت ادب و احترام» با ۷ فراوانی، «زیارت» و «توسل» هر کدام با ۲ فراوانی و «تقوا»، «عفو و گذشت»، «امانت‌داری»، «ایثار و از خود گذشتگی» هر کدام با ۱ فراوانی توجه کمتری شده بود و به مؤلفه‌های «معاذباوری»، «خودشناسی»، «توکل»، «ذکر»، «توبه»، «صبر»، «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «تلاوت و انس با قرآن»، «وفای به عهد (خوش‌قولی)»، «تفکر و تعقل»، «صله‌ارحام»، «پرهیز از حسد»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از مسخره کردن دیگران»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت»، «پرهیز از سوءظن»، «پرهیز از عیب‌جویی»، «پرهیز از اسراف و تجملات» هیچ اشاره‌ای نشده است.

ب: تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت معنوی

جدول ۳. فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی	ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی
۱	● ایمان به خدا (توحید و خداشناسی)	۳۷	۱۰	● شکرگزاری	۹
۲	● معاذباوری	۱۵	۱۱	● عفو و گذشت	۳
۳	● خودشناسی	۸	۱۲	● صبر	۵
۴	● زیارت	۱	۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۱۸
۵	● تقوا	۱	۱۴	● طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۳
۶	● نماز	۴۸	۱۵	● امید	۰
۷	● توکل	۰	۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۰
۸	● ذکر	۳	۱۷	● تلاوت و انس با قرآن	۱۳
۹	● توبه	۰	۱۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۴

جدول ۳. (ادامه)

فرآوانی	مؤلفه‌ها	فرآوانی	مؤلفه‌ها
۰	● پرهیز از حسد	۸	● رعایت ادب و احترام
۰	● دوری از غرور و تکبر	۱۳	● احسان و نیکوکاری
۰	● پرهیز از مسخره کردن	۱	● امانت‌داری
۰	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۱۱	● ایثار و از خود گذشتگی
۰	● پرهیز از غیبت	۲	● راستگویی
۰	● پرهیز از سوءظن	۰	● توسل
۰	● پرهیز از عیب‌جویی	۰	● تفکر و تعقل
۰	● پرهیز از اسراف و تجملات	۲	● صلهارحام
۲۲۱	مجموع	۱۶	● دعا

مطابق جدول شماره ۳، در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ۲۲۱ مرتبه به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «نماز» با ۴۸ فرآوانی، «ایمان به خدا» با ۳۷ فرآوانی، «حسن خلق و مهرورزی» با ۱۸ فرآوانی «دعا» با ۱۶ فرآوانی، «معادباوری» با ۱۵ فرآوانی، «احسان و نیکوکاری» و «تلاوت و انس با قرآن» هر کدام با ۱۳ فرآوانی، «ایثار و از خود گذشتگی» با ۱۱ فرآوانی توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «شکرگزاری» با ۹ فرآوانی، «خودشناسی» و «رعایت ادب و احترام» هر کدام با ۸ فرآوانی، «صبر» با ۵ فرآوانی، «وفای به عهد (خوش‌قولی)» با ۴ فرآوانی، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «عفو و گذشت» و «ذکر» هر کدام با ۳ فرآوانی، «صلهارحام» و «راستگویی» هر کدام با ۲ فرآوانی، «تقوا»، «امانت‌داری» و «زیارت»، هر کدام با ۱ فرآوانی توجه کمتری شده بود و به مؤلفه‌های «توکل»، «توبه»، «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «توسل»، «تفکر و تعقل»، «پرهیز از حسد»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از مسخره کردن دیگران»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت»، «پرهیز از سوءظن»، «پرهیز از عیب‌جویی»، «پرهیز از اسراف و تجملات» هیچ اشاره‌ای نشده است.

ج: تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت معنوی

جدول ۴. فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی	ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی
۱	● ایمان به خدا (توحید و خداشناسی)	۳۰	۱۹	● رعایت ادب و احترام	۴
۲	● معادباوری	۱۳	۲۰	● احسان و نیکوکاری	۲۲
۳	● خودشناسی	۴	۲۱	● امانت‌داری	۱۶
۴	● زیارت	۷	۲۲	● ایثار و از خود گذشتگی	۰
۵	● تقوا	۱	۲۳	● راستگویی	۲
۶	● نماز	۶۵	۲۴	● توسل	۱
۷	● توکل	۲	۲۵	● تفکر و تعقل	۱
۸	● ذکر	۲	۲۶	● صلوات‌حرام	۱۹
۹	● توبه	۰	۲۷	● دعا	۵
۱۰	● شکرگزاری	۱۰	۲۸	● پرهیز از حسد	۱
۱۱	● عفو و گذشت	۱۰	۲۹	● دوری از غرور و تکبر	۰
۱۲	● صبر	۲	۳۰	● پرهیز از مسخره کردن	۲
۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۱۳	۳۱	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۰
۱۴	● طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۲	۳۲	● پرهیز از غیبت	۰
۱۵	● امید	۵	۳۳	● پرهیز از سوءظن	۰
۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۱	۳۴	● پرهیز از عیب‌جویی	۳
۱۷	● تلاوت و انس با قرآن	۳	۳۵	● پرهیز از اسراف و تجملات	۱
۱۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۲	مجموع		۲۴۹

مطابق جدول شماره ۴، در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم ۲۴۹ مرتبه به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «نماز» با ۶۵ فراوانی، «ایمان به خدا» با ۳۰ فراوانی، «احسان و نیکوکاری» با ۲۲ فراوانی، «صله‌ارحام» با ۱۹ فراوانی، «امانت‌داری» با ۱۶ فراوانی، «معادباوری» و «حسن خلق و مهرورزی» هر کدام با ۱۳ فراوانی، «عفو و گذشت» و «شکرگزاری» هر کدام با ۱۰ فراوانی توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «زیارت»، با ۷ فراوانی، «امید» و «دعا» هر کدام با ۵ فراوانی، «خودشناسی» و «رعایت ادب و احترام» هر کدام با ۴ فراوانی، «پرهیز از عیب‌جویی» و «تلاوت و انس با قرآن» هر کدام با ۳ فراوانی، «پرهیز از مسخره کردن دیگران»، «صبر»، «توکل»، «طبیعت رانسانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «ذکر» و «راستگویی» هر کدام با ۲ فراوانی، «تقوا»، «توسل»، «تفکر و تعقل»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از اسراف و تجملات و «امر به معروف و نهی از منکر»، هر کدام با ۱ فراوانی توجه کمتری شده بود و به مؤلفه‌های «توبه»، «ایثار و از خود گذشتگی»، «امید»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت»، «پرهیز از سوءظن»، هیچ اشاره‌ای نشده است.

ج: تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت معنوی

جدول ۵. فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی	ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی
۱	● ایمان به خدا (توحید و خداشناسی)	۳۴	۹	● توبه	۰
۲	● معادباوری	۲۶	۱۰	● شکرگزاری	۵
۳	● خودشناسی	۰	۱۱	● عفو و گذشت	۸
۴	● زیارت	۶	۱۲	● صبر	۰
۵	● تقوا	۱	۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۱۲
۶	● نماز	۲۸	۱۴	● طبیعت رانسانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۱۱
۷	● توکل	۱	۱۵	● امید	۲
۸	● ذکر	۱	۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۲

جدول ۵. (ادامه)

فراوانی	مؤلفه‌ها	فراوانی	مؤلفه‌ها	فراوانی
۱۲	● دعا	۲۷	● تلاوت و انس با قرآن	۱۷
۰	● پرهیز از حسد	۲۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۱۸
۰	● دوری از غرور و تکبر	۲۹	● رعایت ادب و احترام	۱۹
۴	● پرهیز از مسخره کردن	۳۰	● احسان و نیکوکاری	۲۰
۰	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۳۱	● امانت‌داری	۲۱
۱	● پرهیز از غیبت	۳۲	● ایثار و از خود گذشتگی	۲۲
۲	● پرهیز از سوءظن	۳۳	● راستگویی	۲۳
۱	● پرهیز از عیب‌جویی	۳۴	● توسل	۲۴
۱۴	● پرهیز از اسراف و تجملات	۳۵	● تفکر و تعقل	۲۵
۲۰۳	مجموع	۳	● صله‌ارحام	۲۶

۱۶۶

مطابق جدول شماره ۵، در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم، ۲۰۳ مرتبه به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «ایمان به خدا» با ۳۴ فراوانی، «تماز» با ۲۸ فراوانی، «معاذباوری» با ۲۶ فراوانی، «پرهیز از اسراف و تجملات» با ۱۴ فراوانی، «حس خلق و مهرورزی» و «دعا» هر کدام با ۱۲ فراوانی، «احسان و نیکوکاری» و «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن» و «تلاوت و انس با قرآن» هر کدام با ۱۱ فراوانی توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «عفو و گذشت»، با ۸ فراوانی، «زیارت» با ۶ فراوانی، «شکرگزاری» با ۵ فراوانی، «پرهیز از مسخره کردن» با ۴ فراوانی، «صله‌ارحام» با ۳ فراوانی، «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «وفای به عهد (خوش‌قولی)»، «رعایت ادب و احترام»، «راستگویی» و «پرهیز از سوءظن» هر کدام با ۲ فراوانی و «تقوا»، «توکل»، «ذکر»، «ایثار و از خود گذشتگی»، «پرهیز از غیبت» و «پرهیز از عیب‌جویی» هر کدام با ۱ فراوانی توجه کمتر و به مؤلفه‌های «خودشناسی»، «توبه»، «صبر»، «امانت‌داری»، «توسل»، «تفکر و تعقل»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از غرور و تکبر» و «پرهیز از تجسس بی‌جا» هیچ اشاره‌ای نشده بود.

د: تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه ششم از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت معنوی

جدول ۶. فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه ششم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی	ردیف	مؤلفه‌ها	فراوانی
۱	● ایمان به خدا (توحید و خداشناسی)	۲۶	۱۹	● رعایت ادب و احترام	۹
۲	● معادباوری	۲۱	۲۰	● احسان و نیکوکاری	۸
۳	● خودشناسی	۱۰	۲۱	● امانت‌داری	۰
۴	● زیارت	۱۹	۲۲	● ایثار و از خود گذشتگی	۵
۵	● ۵- تقوا	۲	۲۳	● راستگویی	۰
۶	● نماز	۲۳	۲۴	● توسل	۰
۷	● توکل	۱	۲۵	● تفکر و تعقل	۰
۸	● ذکر	۲	۲۶	● صلوات‌رسان	۳
۹	● توبه	۲	۲۷	● دعا	۱۱
۱۰	● شکرگزاری	۶	۲۸	● پرهیز از حسد	۲
۱۱	● عفو و گذشت	۲	۲۹	● دوری از غرور و تکبر	۱
۱۲	● صبر	۴	۳۰	● پرهیز از مسخره کردن	۶
۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۸	۳۱	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۲
۱۴	● طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۲	۳۲	● پرهیز از غیبت	۳
۱۵	● امید	۵	۳۳	● پرهیز از سوءظن	۱
۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۱۷	۳۴	● پرهیز از عیب‌جویی	۱
۱۷	● تلاوت و انس با قرآن	۲	۳۵	● پرهیز از اسراف و تجملات	۰
۱۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۱	مجموع		۲۰۵

مطابق جدول شماره ۶، در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه ششم، ۲۰۵ مرتبه به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «ایمان به خدا» با ۲۶ فراوانی، «نماز» با ۲۳ فراوانی، «معادباوری» با ۲۱ فراوانی، «زیارت» با ۱۹ فراوانی، «امر به معروف و نهی از منکر» با ۱۷ فراوانی، «دعا» با ۱۱ فراوانی و «خودشناسی» با ۱۰ فراوانی توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «رعایت ادب و احترام» با ۹ فراوانی، «احسان و نیکوکاری» و «حس خلق و مهرورزی» هر کدام با ۸ فراوانی، «پرهیز از مسخره کردن» و «شکرگزاری» هر کدام با ۶ فراوانی، «ایثار و از خود گذشتگی» و «امید» هر کدام با ۵ فراوانی، «صبر» با ۴ فراوانی، «تلاوت و انس با قرآن»، «تقوا»، «ذکر» «توبه»، «عفو و گذشت»، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از تجسس بی‌جا» هر کدام با ۲ فراوانی، «توکل»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از سوءظن» و «پرهیز از عیب‌جویی»، «دوری از غرور و تکبر» و «وفای به عهد (خوش‌قولی)» هر کدام با ۱ فراوانی توجه کمتر و به مؤلفه‌های «امانت‌داری»، «راستگویی»، «توسل»، «تفکر و تعقل» و «پرهیز از اسراف و تجمل» هیچ اشاره‌ای نشده است.

هـ. جمع‌بندی فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

جدول ۷: فراوانی مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	پایه	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	مجموع	درصد
۱	● ایمان به خدا (توحید و خداشناسی)	۳۷	۳۷	۳۰	۳۴	۲۶	۱۶۴	۱۴/۹	
۲	● معادباوری	۰	۱۵	۱۳	۲۶	۲۱	۷۵	۶/۸	
۳	● خودشناسی	۰	۸	۴	۰	۱۰	۲۲	۲	
۴	● زیارت	۲	۱	۷	۶	۱۹	۳۵	۳/۲	
۵	● تقوا	۱	۱	۱	۱	۲	۶	۰/۵۵	
۶	● نماز	۶۲	۴۸	۶۵	۲۸	۲۳	۲۲۶	۲۰/۶	
۷	● توکل	۰	۰	۲	۱	۱	۴	۰/۳۶	
۸	● ذکر	۰	۳	۲	۱	۲	۸	۰/۷۳	
۹	● توبه	۰	۰	۰	۰	۲	۲	۰/۱۸	

جدول ۷. (ادامه)

ردیف	پایه	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	مجموع	درصد
۱۰	● شکرگزاری	۱۵	۹	۱۰	۵	۶	۴۵	۴/۱
۱۱	● عفو و گذشت	۱	۳	۱۰	۸	۲	۲۴	۲/۲
۱۲	● صبر	۰	۵	۲	۰	۴	۱۱	۱
۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۲۶	۱۸	۱۳	۱۲	۸	۷۷	۷
۱۴	● طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۱۹	۳	۲	۱۱	۲	۳۷	۳/۴
۱۵	● امید	۰	۰	۵	۲	۵	۱۲	۱/۱
۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۰	۰	۱	۲	۱۷	۲۰	۱/۸
۱۷	● تلاوت و انس با قرآن	۰	۱۳	۳	۱۱	۲	۲۹	۲/۶
۱۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۰	۴	۲	۲	۱	۹	۰/۸
۱۹	● رعایت ادب و احترام	۷	۸	۴	۲	۹	۳۰	۲/۷
۲۰	● احسان و نیکوکاری	۱۰	۱۳	۲۲	۱۱	۸	۶۴	۵/۸
۲۱	● امانت‌داری	۱	۱	۱۶	۰	۰	۱۸	۱/۶
۲۲	● ایثار و از خود گذشتگی	۱	۱۱	۰	۱	۵	۱۸	۱/۶
۲۳	● راستگویی	۹	۲	۲	۲	۰	۱۵	۱/۴
۲۴	● توسل	۲	۰	۱	۰	۰	۳	۰/۲۷
۲۵	● تفکر و تعقل	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰/۱
۲۶	● صلهارحام	۰	۲	۱۹	۳	۳	۲۷	۲/۴
۲۷	● دعا	۲۷	۱۶	۵	۱۲	۱۱	۷۱	۴/۵
۲۸	● پرهیز از حسد	۰	۰	۱	۰	۲	۳	۰/۲۷
۲۹	● دوری از غرور و تکبر	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰/۱
۳۰	● پرهیز از مسخره کردن	۰	۰	۲	۴	۶	۱۲	۱
۳۱	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۰	۰	۰	۰	۲	۲	۰/۱۸
۳۲	● پرهیز از غیبت	۰	۰	۰	۱	۳	۴	۰/۳۶
۳۳	● پرهیز از سوءظن	۰	۰	۰	۲	۱	۳	۰/۲۷
۳۴	● پرهیز از عیب‌جویی	۰	۰	۳	۱	۱	۵	۰/۴۵
۳۵	● پرهیز از اسراف و تجملات	۰	۰	۱	۱۴	۰	۱۵	۱/۴
	مجموع	۲۲۰	۲۲۱	۲۴۹	۲۰۳	۲۰۵	۱۰۹۸	۱۰۰

مطابق جدول شماره ۷، در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، ۱۰۹۸ مرتبه به مؤلفه‌های سلامت معنوی توجه شده است. در این کتاب‌ها به ترتیب به مؤلفه‌های «نماز» با فراوانی ۲۲۶ (۲۰/۶ درصد)، «ایمان به خدا» با ۱۶۴ فراوانی (۱۴/۹ درصد)، «حسن خلق و مهرورزی» با ۷۷ فراوانی (۷ درصد)، «معادباوری» با ۷۵ فراوانی (۶/۸ درصد)، «دعا» با ۷۱ فراوانی (۴/۵ درصد)، «احسان و نیکوکاری» با ۶۴ فراوانی (۵/۸ درصد)، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن» با ۳۷ فراوانی (۳/۴ درصد)، «زیارت» با ۳۵ فراوانی (۳/۲ درصد)، «رعایت ادب و احترام» با ۳۰ فراوانی (۲/۷ درصد)، «تلاوت و انس با قرآن»، با ۲۹ فراوانی (۲/۶ درصد)، «صله‌ارحام» با ۲۷ فراوانی (۲/۴ درصد)، «عفو و گذشت» با ۲۴ فراوانی (۲/۲ درصد)، «خودشناسی» با ۲۲ فراوانی (۲ درصد)، «امر به معروف و نهی از منکر» با ۲۰ فراوانی (۱/۸ درصد)، «امانت‌داری» و «ایثار و از خود گذشتگی» هر کدام با ۱۸ فراوانی (۱/۶ درصد)، «راستگویی» و «پرهیز از اسراف و تجملات» هر کدام با ۱۵ فراوانی (۱/۴ درصد)، «امید» و «پرهیز از مسخره کردن» هر کدام با ۱۲ فراوانی (۱/۱ درصد)، «صبر» با ۱۱ فراوانی (۱ درصد) توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «وفای به عهد (خوش‌قولی)» با ۹ فراوانی (۰/۸ درصد)، «ذکر» با ۸ فراوانی (۰/۷۳ درصد)، «تقوا» با ۶ فراوانی (۰/۵۵ درصد)، «پرهیز از عیب‌جویی» با ۵ فراوانی (۰/۴۵ درصد)، «توکل» و «پرهیز از غیبت» هر کدام با ۴ فراوانی (۰/۳۶ درصد)، «توسل»، «پرهیز از سوءظن» و «پرهیز از حسد» هر کدام با ۳ فراوانی (۰/۲۷ درصد)، «توبه» و «پرهیز از تجسس بی‌جا» هر کدام با ۲ فراوانی (۰/۱۸ درصد) و «تفکر و تعقل» و «دوری از غرور و تکبر» هر کدام با ۱ فراوانی (۰/۱ درصد) توجه بسیار کمی مبذول شده بود.

در ادامه جهت پی‌بردن به بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌ها، با استفاده از فرمول‌های سه‌گانه آنتروپی شانون، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌ها محاسبه شد. هر مؤلفه‌ای که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد، ضریب اهمیت بیشتری نیز خواهد داشت. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌ها در جدول ۸، گزارش شده است.

جدول ۸. مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها	بار اطلاعاتی (Ej)	ضریب اهمیت (Wj)	ردیف	مؤلفه‌ها	بار اطلاعاتی (Ej)	ضریب اهمیت (Wj)
۱	● ایمان به خدا (توحید و خدانشناسی)	۰/۹۹۵	۰/۰۴۶	۱۹	● رعایت ادب و احترام	۰/۹۳۴	۰/۰۴۳
۲	● معادباوری	۰/۸۳۹	۰/۰۳۹	۲۰	● احسان و نیکوکاری	۰/۹۵۹	۰/۰۴۴
۳	● خودشناسی	۰/۶۴۴	۰/۰۲۹	۲۱	● امانت‌داری	۰/۲۶۵	۰/۰۱۲
۴	● زیارت	۰/۷۵۹	۰/۰۳۵	۲۲	● ایثار و از خودگذشتگی	۰/۶۰۸	۰/۰۲۸
۵	● تقوا	۰/۹۷۰	۰/۰۴۵	۲۳	● راستگویی	۰/۶۹۲	۰/۰۳۲
۶	● نماز	۰/۹۵۳	۰/۰۴۴	۲۴	● توسل	۰/۳۹۶	۰/۰۱۸
۷	● توکل	۰/۶۴۷	۰/۰۳۰	۲۵	● تفکر و تعقل	۰/۰۵۶	۰/۰۰۲
۸	● ذکر	۰/۸۲۱	۰/۰۳۸	۲۶	● صلوات‌رحام	۰/۵۷۷	۰/۰۲۶
۹	● توبه	۰/۱۱۲	۰/۰۰۵	۲۷	● دعا	۰/۹۱۹	۰/۰۴۲
۱۰	● شکرگزاری	۰/۹۵۴	۰/۰۴۴	۲۸	● پرهیز از حسد	۰/۳۹۶	۰/۰۱۸
۱۱	● عفو و گذشت	۰/۸۲۷	۰/۰۳۸	۲۹	● دوری از غرور و تکبر	۰/۱۱۱	۰/۰۰۵
۱۲	● صبر	۰/۶۴۴	۰/۰۲۹	۳۰	● پرهیز از مسخره کردن	۰/۶۲۹	۰/۰۲۹
۱۳	● حس خلق و مهرورزی	۰/۹۵۲	۰/۰۴۴	۳۱	● پرهیز از تجسس بی‌جا	۰/۱۱۲	۰/۰۰۵
۱۴	● طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن	۰/۷۶۰	۰/۰۳۵	۳۲	● پرهیز از غیبت	۰/۳۵۰	۰/۰۱۶
۱۵	● امید	۰/۶۳۹	۰/۰۲۹	۳۳	● پرهیز از سوءظن	۰/۳۹۶	۰/۰۱۸
۱۶	● امر به معروف و نهی از منکر	۰/۳۲۲	۰/۰۱۴	۳۴	● پرهیز از عیب‌جویی	۰/۵۹۱	۰/۰۲۷
۱۷	● تلاوت و انس با قرآن	۰/۷۱۳	۰/۰۳۳	۳۵	● پرهیز از اسراف و تجملات	۰/۱۵۳	۰/۰۰۷
۱۸	● وفای به عهد (خوش‌قولی)	۰/۷۹۱	۰/۰۳۶				

مطابق با جدول ۸، مؤلفه‌های «ایمان به خدا» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۶، «نماز»، «شکرگزاری»، «احسان و نیکوکاری» و «حسن خلق و مهرورزی» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۴، «رعایت ادب و احترام» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۳ و «دعا» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۲ دارای بیشترین ضرایب اهمیت و مؤلفه‌های «تفکر و تعقل» با ضریب اهمیت ۰/۰۰۲، «امانت‌داری» با ضریب اهمیت ۰/۰۱۲، «توسل» با ضریب اهمیت ۰/۰۱۸، «صله ارحام» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۶، «پرهیز از حسد» با ضریب اهمیت ۰/۰۱۸، «دوری از غرور و تکبر» با ضریب اهمیت ۰/۰۰۵، «پرهیز از مسخره کردن» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۹، «پرهیز از تجسس بی‌جا» با ضریب اهمیت ۰/۰۰۵، «پرهیز از غیبت» با ضریب اهمیت ۰/۰۱۶، «پرهیز از سوءظن» با ضریب اهمیت ۰/۰۱۸، «پرهیز از عیب‌جویی» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۷، «پرهیز از اسراف» با ضریب اهمیت ۰/۰۰۷، دارای ضرایب اهمیت بسیار پایینی هستند و ضریب اهمیت پایین نشان‌دهنده این است که این مؤلفه‌ها توزیع و پراکندگی مناسبی در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی پایه دوم تا ششم ندارند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی جایگاه مؤلفه‌های سلامت معنوی در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که:

۱. در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم به مؤلفه‌های «نماز»، «ایمان به خدا»، «دعا»، «حسن خلق و مهرورزی»، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «شکرگزاری» توجه خوبی شده است و به مؤلفه‌های «تقوا»، «عفو و گذشت»، «امانت‌داری»، «ایثار و از خودگذشتگی» توجه بسیار کم و به مؤلفه‌های «معادباوری»، «خودشناسی»، «توکل»، «ذکر»، «توبه»، «صبر»، «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «تلاوت و انس با قرآن»، «وفای به عهد (خوش‌قولی)»، «تفکر و تعقل»، «صله ارحام»، «پرهیز از حسد»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از مسخره کردن دیگران»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت»، «پرهیز از سوءظن»، «پرهیز از عیب‌جویی»، «پرهیز از اسراف و تجملات» هیچ اشاره‌ای نشده است.

۲. در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم به مؤلفه‌های «نماز»، «ایمان به خدا»، «حسن خلق و مهرورزی»، «دعا»، «معادباوری»، «احسان و نیکوکاری» و

«تلاوت و انس با قرآن»، «ایثار و از خود گذشتگی» توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «صله ارحام»، «راستگویی»، «تقوا»، «امانت‌داری» و «زیارت»، توجه بسیار کم و به مؤلفه‌های «توکل»، «توبه»، «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «توسل»، «تفکر و تعقل»، «پرهیز از حسد»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از مسخره کردن دیگران»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت»، «پرهیز از سوءظن»، «پرهیز از عیب‌جویی»، «پرهیز از اسراف و تجملات» هیچ اشاره‌ای نشده است.

۳. در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم به مؤلفه‌های «نماز»، «ایمان به خدا»، «احسان و نیکوکاری»، «صله ارحام»، «امانت‌داری»، «معادباوری» و «حسن خلق و مهرورزی»، «عفو و گذشت» و «شکرگزاری» توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «زیارت»، «امید» و «دعا»، «خودشناسی» و «رعایت ادب و احترام»، و «تلاوت و انس با قرآن» توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «صبر»، «وفای به عهد (خوش‌قولی)»، «پرهیز از عیب‌جویی» و «تلاوت و انس با قرآن»، «پرهیز از مسخره کردن دیگران»، «صبر»، «توکل»، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «ذکر» و «راستگویی»، «تقوا»، «توسل»، «تفکر و تعقل»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از اسراف و تجملات» و «امر به معروف و نهی از منکر»، توجه بسیار کم مبذول شده بود و به مؤلفه‌های «توبه»، «ایثار و از خود گذشتگی»، «امید»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت»، «پرهیز از سوءظن» هیچ اشاره‌ای نشده است.

۴. در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم، به مؤلفه‌های «ایمان به خدا»، «نماز»، «معادباوری»، «پرهیز از اسراف و تجملات»، «حسن خلق و مهرورزی» و «دعا»، «احسان و نیکوکاری» و «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن» و «تلاوت و انس با قرآن» توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «عفو و گذشت»، «زیارت»، «شکرگزاری»، «پرهیز از مسخره کردن»، «صله ارحام»، «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «وفای به عهد (خوش‌قولی)»، «رعایت ادب و احترام»، «راستگویی» و «پرهیز از سوءظن»، «تقوا»، «توکل»، «ذکر»، «ایثار و از خود گذشتگی»، «پرهیز از غیبت» و «پرهیز از عیب‌جویی» توجه کمتر و به مؤلفه‌های «خودشناسی»، «توبه»، «صبر»، «امانت‌داری»، «توسل»، «تفکر و تعقل»، «پرهیز از حسد»،

«پرهیز از غرور و تکبر» و «پرهیز از تجسس بی‌جا» هیچ اشاره‌ای نشده بود. ۵. در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه ششم، به مؤلفه‌های «ایمان به خدا»، «نماز»، «معادباوری»، «زیارت»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «دعا»، «خودشناسی» توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «رعایت ادب و احترام»، «احسان و نیکوکاری» و «حسن خلق و مهرورزی»، «پرهیز از مسخره کردن» و «شکرگزاری»، «ایثار و از خود گذشتگی»، «امید»، «صبر»، «تلاوت و انس با قرآن»، «تقوا»، «ذکر» «توبه»، «عفو و گذشت»، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «توکل»، «دوری از غرور و تکبر»، «پرهیز از سوءظن» و «پرهیز از عیب‌جویی»، «دوری از غرور و تکبر» و «وفای به عهد (خوش‌قولی)» توجه کمتر و به مؤلفه‌های «امانت‌داری»، «راستگویی»، «توسل»، «تفکر و تعقل» و «پرهیز از اسراف و تجمل» هیچ اشاره‌ای نشده است.

۶. در مجموع در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، به مؤلفه‌های «نماز»، «ایمان به خدا»، «حسن خلق و مهرورزی»، «معادباوری»، «دعا»، «احسان و نیکوکاری»، «طبیعت را نشانه خداوند دیدن و حفاظت از آن»، «زیارت»، «رعایت ادب و احترام»، «تلاوت و انس با قرآن»، «صله‌ارحام»، «عفو و گذشت»، «خودشناسی»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «امانت‌داری» و «ایثار و از خود گذشتگی»، «راستگویی» و «پرهیز از اسراف و تجملات»، «امید» و «پرهیز از مسخره کردن»، «صبر» توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «وفای به عهد (خوش‌قولی)»، «ذکر»، «تقوا»، «پرهیز از عیب‌جویی»، «توکل»، «پرهیز از غیبت»، «توسل»، «پرهیز از سوءظن» و «پرهیز از حسد»، «توبه» و «پرهیز از تجسس بی‌جا» و «تفکر و تعقل» و «دوری از غرور و تکبر» توجه بسیار کمی مبذول شده است.

۷. بررسی ضرایب اهمیت مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که برخی از مؤلفه‌های سلامت معنوی همچون «امید»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «تلاوت و انس با قرآن»، «وفای به عهد»، «صبر»، «توبه»، «امانت‌داری»، «توکل»، «توسل»، «صله‌ارحام»، «پرهیز از حسد»، «پرهیز از غرور و تکبر»، «پرهیز از تجسس بی‌جا»، «پرهیز از غیبت» دارای توزیع پراکندگی مناسب در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی نیستند.

در مجموع یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی

دوره ابتدایی، توجه متعادل و متوازن به مؤلفه‌های سلامت معنوی مبذول نشده است. این یافته با نتایج پژوهش‌های ایزدی و همکاران (۱۳۸۹)، صالحی عمران و عابدینی (۱۳۹۰)، عابدینی، اسدنی و عقیلی (۱۳۹۱) و صاحب‌یار، و زوار (۱۳۹۸) همسو می‌باشد. ایزدی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود نشان دادند که در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به‌صورت متعادل و متوازن به مؤلفه‌های آموزش سلامت توجه نشده است. صالحی عمران و عابدینی (۱۳۹۰) در پژوهشی نشان دادند که در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی به برخی از مؤلفه‌های سواد سلامت توجهی نشده است. عابدینی، اسدنی و عقیلی (۱۳۹۱)، در پژوهشی بر توجه بیشتر به تمام ابعاد سلامت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی تأکید نمودند. صاحب‌یار و زوار (۱۳۸۹) در پژوهشی نشان دادند که در کتاب‌های درسی پایه‌های دوره اول ابتدایی به میزان بسیار کم به مؤلفه‌های سلامت توجه شده است. بر این اساس، نتایج پژوهش حاضر و سایر پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که کتاب‌های درسی از نظر توجه به مؤلفه‌های سلامت، وضعیت مطلوبی ندارند. در میان ابعاد چهارگانه سلامت، سلامت معنوی نقش اساسی در آرامش معنوی کودکان ایفا می‌کند و غفلت از تعلیم این مفاهیم ارزشمند، سلامت روحی و روانی کودکان به خطر خواهد انداخت. با توجه به اهمیت دوره ابتدایی در شکل‌گیری شخصیت و رشد همه‌جانبه فرد، پیشنهاد می‌شود که در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی، مؤلفه‌های سلامت معنوی با دقت و تأمل بیشتری مطرح شوند و همچنین توزیع و پراکندگی مناسب این مؤلفه‌ها در کتاب‌های پایه دوم تا ششم مورد توجه مؤلفان کتاب‌های درسی قرار بگیرد. همچنین توصیه می‌شود وضعیت مؤلفه‌های سلامت معنوی در همه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه مورد بررسی قرار گیرد. عدم توافق نهایی بین پژوهشگران و متخصصان حوزه سلامت در زمینه مؤلفه‌های سلامت معنوی از محدودیت‌های این پژوهش بوده است.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از کلیه اساتید و صاحب‌نظرانی که پژوهشگر را در تهیه فهرست واریتی تحلیل محتوا، یاری نموده‌اند، تشکر و قدردانی به‌عمل می‌آید.

قرآن کریم

- آذر، عادل. (۱۳۸۰). بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا. فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه الزهراء، ۱۱ (۳۷)، ۱-۱۷.
- احمدی، عباس. (۱۳۹۵). تحلیل معنا و مفهوم سلامت معنوی در روان‌شناسی و برنامه‌های فلسفی ملاصدرا. خردنامه صدرا، ۱۱ (۲۲)، ۳۶-۲۳.
- اسدی، فرزانه. (۱۳۹۵). سلامت معنوی از منظر قرآن و حدیث. پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه معارف اسلامی، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.
- اسکات، ویلیام. (۲۰۱۲). تئوری حسابداری مالی، ترجمه علی پارسائیان. تهران: انتشارات ترمه، چاپ اول.
- اسکندری، اعظم؛ وزیری، سعید؛ فلاح، محمد حسین. (۱۴۰۰). تدوین و اعتبارسنجی ابزار سنجش سلامت معنوی مبتنی بر متون اسلامی مرتبط، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۲ (۴۸)، ۱۹۶-۱۶۵.
- اسماعیلی، مصطفی. (۱۳۹۶). مبانی و شاخص‌های سلامت معنوی در قرآن و حدیث. تهران: انتشارات حقوقی، چاپ اول.
- امیدواری، سپیده. (۱۳۸۷). سلامت معنوی، مفاهیم و چالش‌ها، فصلنامه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، ۱۱ (۱)، ۱۷-۵.
- امینی، آرزو؛ قاسملو، مریم؛ شریعتمداری، آسیا. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر امید کودکان. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۴ (۴)، ۳۶-۷.
- امینی، علیرضا. (۱۳۹۶). سلامت معنوی و شاخص‌های آن از منظر قرآن، پایان‌نامه دکتری رشته مدرسی معارف اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.
- ایزدی، صمد؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ فتحی واجارگاه، کوروش؛ عابدینی، میمنت. (۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های آموزش سلامت. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۹ (۳۳)، ۱۶۲-۱۳۹.
- جعفری‌زاده، اسماء. (۱۳۹۴). بررسی جایگاه سلامت معنوی در تعلیم و تربیت از منظر قرآن و روایات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
- جامعی ندوشن، فاطمه؛ ایزدی، مهشید. (۱۳۹۵). بررسی نقش گرایش به اقامه نماز و هوش معنوی در سلامت روانی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی منطقه ۷ شهر تهران. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۱ (۲)، ۷۴-۵۳.
- سام آرام، عزت الله؛ هزارجریبی، جعفر؛ فداکار، محمدمهدی. (۱۳۹۲). سلامت معنوی، چارچوب، محدوده و مؤلفه‌های مبتنی بر آموزه‌های اسلام، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۴ (۱۴)، ۲۶-۱.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه. (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگه، چاپ دوازدهم.
- سعدی‌پور، اسماعیل. (۱۳۹۹). روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. تهران: نشر دوران، چاپ دهم.
- صاحب‌یار، حافظ؛ زوار، تقی. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب‌های پایه‌های دوره اول ابتدایی براساس مفروضه‌های نظام آموزش سلامت: مدل آنتروپی شانون، فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت، ۱۷ (۱)، ۲۹-۲۱.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ سبحانی نژاد، مهدی. (۱۳۹۴). تحلیل میزان توجه به مؤلفه‌های شهداء و ایثارگران دفاع مقدس در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی. فصلنامه پژوهش‌های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار)، ۲۲ (۶)، ۲۳۴-۲۱۱.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ عابدینی، میمنت. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای مؤلفه‌های اطلاعات سلامت در کتابهای درسی، فصلنامه مدیریت اطلاعات سلامت، ۸ (۴)، ۶۰۸-۶۰۱.
- صبا، بهمن؛ اصل فتاحی، بهرام. (۱۳۹۶). تأثیر آموزش هوش معنوی با تأکید بر برنامه‌های قرآنی، بر واکنش به استرس تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه شهرستان شبستر. فصلنامه مسائل

- کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۲(۳)، ۱۱۷-۱۳۶.
- عابدینی، میمنت؛ اسدینیا، مهین و عقیلی، رمضان. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت آموزش سلامت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. مجله بهداشت و توسعه. ۱(۴)، ۲۴۵-۲۴۸.
- عباسی، محمود؛ شمسی، احسان؛ معماریان، نادره. (۱۳۹۸). سلامت معنوی در برنامه‌های نظام سلامت. تهران: انتشارات حقوقی، چاپ اول.
- عباسی، محمود؛ شمسی، احسان؛ ابوالقاسمی، محمد جواد. (۱۳۹۳). درآمدی بر سلامت معنوی. تهران: حقوقی، چاپ اول.
- عزیزی، فریدون. (۱۳۹۳). سلامت معنوی. تهران: انتشارات حقوقی، چاپ اول.
- کرمی، مجید؛ رحمانی، عبدالحمید. (۱۳۹۹). عوامل و موانع سلامت معنوی از دیدگاه علامه جوادی آملی. فصلنامه اخلاق و حیاتی، ۸(۲)، ۳۷-۵.
- کرپندورف، کلوس. (۱۹۸۰). تحلیل محتوا، مبانی روش‌شناسی. ترجمه هوشنگ نایی. تهران: نشر نی، چاپ دوازدهم.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر. (۲۰۰۷). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی. ترجمه نصر و همکاران. تهران: انتشارات سمت، چاپ نهم.
- مصباح، مجتبی. (۱۳۹۳). سلامت معنوی از دیدگاه اسلام. تهران: انتشارات حقوقی، چاپ اول.
- مصلحی، جواد. (۱۳۹۸). سلامت معنوی، رویکردی مبتنی بر برنامه‌های اسلامی. فصلنامه تحقیقات بنیادین علوم انسانی، ۵(۴)، ۹۱-۶۵.
- معارف، مجید؛ اسدی، فرزانه. (۱۳۹۶). عوامل دستیابی به سلامت معنوی از منظر قرآن و حدیث، بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۴(۴۱)، ۴۰-۹.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۷). تفسیر نمونه (جلد ۴). تهران: دارالکتاب الاسلامیه، چاپ سی‌وهشتم.
- نجفی، حسن؛ وفائی، رضا و ملکی، حسن. (۱۳۹۴). تبیین ابعاد و مؤلفه‌های رشد معنوی انسان و تحلیل آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۱(۱)، ۱۵۶-۱۳۳.
- نیکلس، ادری و هاوارد (۱۹۹۴). راهنمای عملی برنامه‌ریزی درسی، ترجمه داریوش دهقان. تهران: انتشارات قدیانی، چاپ چهارم.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۴۰۰). کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره‌های ابتدایی، در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- هولستی، ال.آر. (۲۰۰۷). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالارزاده. (۱۳۷۴). تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول.
- یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۳۹۷). مبانی اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: انتشارات یادواره کتاب، چاپ هفدهم.

REFERENCES

- Altabach, P. C. (1991). *Textbook in American society: Politics, and Pedagogy*. Albany, NY: state university of New York Press.
- Ross Ln W(1995). The spiritual dimension: its importance to patients' health, well-being and quality of life and its implications for nursing practice. *Institute Journal for Nursing Studies*, 32(5), 457-468